

■ L'excel·lència d'un poeta

Miquel Descloot

Agustí Bartra és sense cap mena de dubte un poeta excepcional en el panorama de la poesia catalana, però ho és de manera molt particular en el context de la seva pròpia generació poètica, la dels poetes nascuts entorn de l'any 1910. Vull aclarir de seguida que no parlo pas d'excel·lència per enaltir-lo ditiràmbicament per damunt dels seus companys de generació, que al capdavant mereixerien com a grup, i amb tots els honors, el mateix qualificatiu d'excepcional, sinó per remarcar-ne la xocant singularitat; Agustí Bartra, en efecte, no s'assembla gaire a cap altre poeta català, però sobretot no s'assembla gens a cap altre dels poetes que es van revelar com a tals arran de la guerra del 1936. Per començar, ja la procedència social de Bartra, nascut en el si d'una família senzilla, el separava netament de la resta, que pertanyien tots a un nivell o altre de la classe benestant i en el seu moment tindrien accés a estudis superiors: Màrius Torres (1910) va estudiar medicina; Rosa Leveroni (1910), biblioteconomia i lletres; Salvador Espriu (1913), dret i lletres; Bartomeu Rosselló Pòrcel (1913), lletres; Joan Teixidor (1913), lletres; i, finalment, Joan Vinyoli (1914) no va accedir a la universitat, però havia rebut una bona formació al col·legi dels jesuïtes del carrer de Casp, on estudiaven els fills de la Barcelona acomodada. El pas per la universitat de l'època va marcar aquells estudiants amb el segell civilitzador del Noucentisme, encara que no pas tots en deixessin aflorar les traces en la pròpia estètica. És simptomàtic que, del primer al darrer, tots ells rebessin la influència magistral de Carles Riba; alguns, per mesuratge directe a les aules, com Rosa Leveroni o Bartomeu Rosselló

Pòrcel; d'altres, per amistat o freqüentació, com Joan Teixidor o Joan Vinyoli; algun fins i tot per via exclusivament epistolar, com Màrius Torres.

En aquest context de joventut universitària més o menys benestant i de constitució força homogènia, la figura de Bartra, el més gran de tots ells, ens apareix com la d'un extemporani: tant la biografia com la formació l'allunyaven sense remei dels que haurien hagut de ser els seus companys naturals de lletres.

Agustí Bartra havia nascut a Barcelona, a la Rambla de Santa Mònica, el 8 de novembre de 1908. Era fill de Joan Bartra i Borràs i d'Elionor Lleonart i Echenique. El pare venia d'una família de pagesos benestants que l'havien desheretat per l'extravagància de voler-se casar amb Elionor, una viuda amb dues criatures, mestressa d'una fonda de la Rambla barcelonina. Agustí va ser el primer dels quatre fills que tindria la parella. Poc després que nasqués el poeta, la família es va traslladar al Guinardó, on van viure vuit anys. A continuació, sempre a la recerca d'uns mitjans que se'ls resistien, van passar a Sabadell, on el pare va representar una coneguda marca de màquines de cosir. Una part de la infantesa i tota l'adolescència del futur poeta van transcórrer, així, en un entorn de petita ciutat industrial, prop dels tallers i les fabriquetes que hi prosperaven, però també dels camps, els rierols i els boscos de la rodalia. L'escolaritat del vailet devia ser ben minsada, perquè als tretze anys ja es posava a treballar al magatzem d'una fàbrica local, com era habitual a l'època entre els adolescents de la classe treballadora. Alhora, però, com també era prou corrent entre la joventut obrera d'aquells anys, el noi conreava la inquietud de formar-se en el poc temps que li deixava l'exhaustiva jornada laboral. Usuari de la biblioteca del Círcol Republicà de Sabadell, va començar a llegir amb voracitat la literatura que es podia trobar en aquesta mena d'institució popular, que com altres del país es nodria sobretot de la literatura romàntica del segle XIX, arribada a Catalunya de la mà del Modernisme, que havia representat una veritable europeització, o fins universalització, del panorama local, més enllà del romanticisme conservador de la Renaixença. El jove Bartra es va formar, doncs, a batzegades, en els seus pocs lleures d'assalariat, a la «universitat» autodidàctica

proveïda sense ordre ni concert pels ateneus obrers, com altres joves contemporanis de la seva extracció social (per exemple, el futur narrador de Santa Coloma de Gramenet Josep Sol, amb qui Bartra lligaria més tard una bona amistat). Quan Agustí tenia dinou anys, la família va tornar a Barcelona, al Poblenou. Després de complir el servei militar a Barcelona mateix, Bartra va començar a treballar en un magatzem de sedes, on s'estaria fins als vint-i-sis anys, per passar finalment a una oficina del Pla de la Ciutat en qualitat de corrector. Si en cap circumstància no havia aflluït gens ni mica en la seva dèria intel·lectual, la nova col·locació li oferiria ara més temps i més oportunitats de relació. Aquell mateix any 1934 ja va guanyar un concurs de contes socials convocat per l'Ateneu Enciclopèdic Popular amb una narració titulada *A la ciutat de les màquines hi havia un home*. Finalment, l'esclat de la guerra del 1936 que havia de partir pel mig l'evolució de la seva generació, escriptors o no, va sotragar Bartra fins al punt de convertir-lo de la nit al dia en poeta. Quan la major part dels seus col·legues universitaris ja havien adquirit un cert ofici poètic i alguns fins i tot havien publicat els primers llibres, Bartra tot just descobria abruptament la seva vocació poètica, sense altra aproximació a l'ofici que allò que n'hagués pogut aprendre en les seves lectures desordenades. Va començar a escriure poesia, doncs, segons els models que l'havien impressionat fins aleshores: Maragall, pel que fa a la tradició pròpia, i Whitman, introduït a Catalunya pel modernista Cebrià Montoliu, pel que fa a la tradició universal (un món completament a part del que habitaven els seus companys formats en l'òrbita ribiana, malgrat el sempre declarat maragallisme de Riba). Al mateix temps, Bartra va entrar a la redacció del prestigiós setmanari *Mirador*, on s'havia de consolidar la seva incipient vocació d'escriptor. Poc temps després, l'any 1937, ja va publicar el seu primer llibre, el recull de contes *Loasi perdut*, un títol encara molt immadur que no diu gran cosa del futur de l'escriptor. I, pel febrer del 1938, just el dia mateix que l'autor sortia cap al front a defensar la causa republicana, apareixia el seu primer recull de versos, *Cant corporal*, un llibre també vacil·lant i immadur que no deixava endevinar encara el poeta de gruíx que Bartra havia d'esdevenir. I crec, a propòsit de la guerra, que no és pas una mera anècdota sense transcendència el fet que cap dels seus col·legues universitaris no anés al front (tot i admetent les justificades raons de salut d'algun d'ells). Com tampoc no és

gens anecdòtic que al seu torn cap d'aquells poetes universitaris no conegués l'exili, després de la desfeta de la República. En canvi, si per a Bartra ja la guerra havia estat el detonant de l'eclosió de la seva veu poètica, l'exili va representar tot seguit la consolidació i, sobretot, la maduració d'una veu absolutament individual i diferenciada. Però aquest no havia de ser un procés gens ràpid ni fàcil.

Si és prou cert que cap exili no és mai un camí de flors i violes, l'embrollat camí de l'exili de Bartra no era certament el més apropiat per afavorir l'afermament d'una carrera literària encara novella, irreparablement lluny a més a més de l'únic tros de terra on vivia, o sobrevivia, la llengua pròpia. En passar la frontera amb l'exèrcit republicà en retirada, Bartra es va trobar tancat als camps de concentració que la germandat francesa va proveir per a aquells tristos derrotats, a les platges de la Costa Vermella. Durant sis mesos, el poeta va malviure als camps de Sant Cebrià, Argelers i Agde, fins que, un cop alliberat gràcies a les gestions d'amics i col·legues, va trobar un refugi més amable al castell de Roissy-en-Brie, en companyia d'altres escriptors fugitius. Poques setmanes després, però, l'esclat de la Segona Guerra Mundial va renovar els neguits i les incerteses de Bartra, que mentrestant s'havia unit amb Anna Murià, també acollida a Roissy. Ara no tenia altra obsessió que guanyar el continent americà per evitar que la nova guerra els engolís sense remei. No sense moltes dificultats, la parella d'escriptors va acon-

seguir embarcar, burlar els submarins alemanys durant la travessia de l'Atlàntic i finalment fer port a la República Dominicana, i encara sobreviure-hi primparadament durant uns quants mesos. Des d'allà van guanyar Cuba per, finalment, al cap dels mesos, arribar a Mèxic, on comptaven establir-se, com altres refugiats republicans, treballant en el que fos. I això van fer: treballar en el que trobaven, sovint en ocupacions ben peregrines, sempre de qualsevol manera. Trigarien bastants anys a assolir una certa estabilitat. Els detalls d'aquests difícils primers anys d'exili ens els conta de primera mà l'extraordinària *Crònica de la vida d'Agustí Bartra*, d'Anna Murià. I una de les coses que més commouen del seu relat és comprovar que, malgrat tot el daltabaix, l'angoixa i les dificultats materials d'aquells anys, el poeta no va perdre mai de vista el seu nord com a escriptor: el trobem escrivint sense defallir als camps de concentració, a Roissy, al viatge transatlàntic, a la selva dominicana i a Ciutat de Mèxic, després d'una jornada al taller de fusteria en què treballava de bon primer. Agustí Bartra se'ns hi mostra, en suma, com un poeta de vocació també excepcional.

Durant aquells anys tan difícils, el poeta treballava amb l'obsessiva determinació d'adquirir l'ofici poètic que comprenia que necessitava per desplegar la pròpia veu. Allò que els seus contemporanis universitaris havien anat assolint amb tota naturalitat al costat de mestres i col·legues que avançaven en la mateixa direcció, Bartra ho havia de fer ara tot sol, lluny de casa i dels models de la tradició pròpia, i enmig de les dificultats més descoratjadores. De la mateixa manera que la vocació poètica se li havia manifestat remarcablement tard, a la ratlla dels trenta anys, ara el combat per l'ofici es lliurava també comparativament tard, per no dir de dret molt tard. D'altra banda, el que haguessin pogut aconseguir els seus contemporanis no li servia gaire per escurçar el propi aprenentatge, perquè en realitat ell aspirava a fer una altra mena de poesia, rica de crit i despullada dels preciosismes heretats del Simbolisme: per a una poesia nova calia, és clar, un ofici nou. La lluita per conquerir-lo és molt evident en les obres dels anys quaranta, en particular al llarg poema *Màrsias i Adila*, que es va publicar l'any 1948 a Mèxic. El poeta hi sotmetia la seva abundància natural a uns severos rigor i regularitat formals que acostaven el poema a una estructura més verdagueriana que no pas maragalliana, per dir-ho així. De fet, no hi havia aconseguit encara l'equilibri entre el doll i

la forma, com ell mateix reconeixeria quan va reescriure el poema de dalt a baix, vint anys més tard, però sí que hi havia trobat una via decisiva per donar sortida a les seves intuïcions, és a dir: la construcció del mite com a aglutinador i organitzador de tot un complex món simbòlic. Una troballa que marcaria la resta de la seva producció de manera molt característica, de nou allunyada dels camins dels seus contemporanis. Però la conquesta definitiva de l'ofici arribaria poc després, al llarg dels dos anys (1949-50) que va passar als Estats Units, gràcies a sengles beques de la Fundació Guggenheim. Durant aquella estada, Bartra va treballar en dos projectes de gran transcendència per a la seva evolució: el llibre *Odisseu*, en què la fusió de gèneres li permetia retrobar la sensació de llibertat perduda amb l'encarcament formal de *Màrsias i Adila*; i, sobretot, la important *Una antologia de la lírica nord-americana*, que es publicaria l'any 1951 a Mèxic, en la qual el poeta no tan sols es va capbussar a fons en una tradició nova que l'atreïa poderosament, sinó que es va haver d'exercitar en una varietat d'estils i de formes que van fer madurar de manera definitiva el seu repertori instrumental. Aquella incorporació de la tradició nord-americana a la poesia catalana i al seu personal sistema de referències havia de contribuir en no poca mesura a l'excepcionalitat de la veu poètica de Bartra: cap poeta català abans (ni després, si val a dir la veritat) no s'havia abeurat amb profit fecundador en aquella rica deu llunyana. I, en aquest panorama, caldria no perdre de vista, malgrat que no es reflectís mai en un llibre com l'*Antologia*, la familiaritat que el poeta va anar adquirint des de Mèxic amb els grans poetes llatinoamericans contemporanis, de César Vallejo a Pablo Neruda, per dir dos dels noms que sens dubte estimava; Bartra incorporava al seu bagatge, així, una altra tradició que tampoc no havia tingut ressò entre nosaltres (més enllà d'un vague enlluernament passatger amb Rubén Darío, a primers del segle xx).

En conjunt, doncs, la formació del poeta Agustí Bartra, ja des del seu inicial impuls, més ètic que estètic, havia estat molt particular. Tornem-ho a dir: excepcional. Aquesta excepcionalitat es tradueix a la seva obra en diverses característiques particulars. Per començar, en la concepció de l'ofici poètic com una missió, com un sacerdocí, a la manera romàntica. En una carta a Joan Fuster, del 1950, el poeta escrivia reveladorament: «Crec que tota poesia és sempre religiosa, és a dir, que es refereix al misteri de la vida i

de l'esperit, i que aporta una "solució", o millor, una salvació. És en aquest sentit que m'interessa la poesia; la resta... són versos. I crec que la poesia ha de tornar als temes si vol sobreviure. La poesia és feta amb paraules, però la finalitat de la poesia no és pas la paraula. La tècnica monstruosa de Mallarmé m'ha empudegat sempre; els seus brodatos críptics i al·lusius tenen per a mi un interès escàs. Cal anar a una nova èpica? No és èpic, per ventura, el destí de l'home sobre la terra? En lloc dels petits i perfectes poemes de l'egolatria eixorca, cal anar a les grans síntesis i visions, retornar a la profecia i a la humanitat essencial. Això no ho poden fer els estetes, però sí els creadors amb consciència gentilícia. I aquests seran escoltats.» Aquesta peculiar concepció el va empènyer a adoptar un to oracular, a la manera de poetes com William Blake o Friedrich Hölderlin, que estimava en especial, però també a abraçar sovint una actitud profètica, o encara millor, messiànica, que és potser l'aspecte de la seva obra que ha envellit més malament: la postura del profeta que anuncia un futur esperançat i lluminós per a la humanitat.

Des del punt de vista formal, l'excepcionalitat de la poesia de Bartra es fa aparent de diverses maneres. D'entrada, l'elecció del mite per donar estructura a les seves visions ofereix al poeta la possibilitat de produir-se dramàticament en segones veus, com cap altre poeta català de la seva generació no faria (Bartra és, de fet, d'aquells pocs poetes que, com Shakespeare, donen el millor de si mateixos quan parlen per boca d'un altre). El mite com a eix d'una estructura poètica complexa li permet alhora estendre's i dilatar-se en allò que a ell li agradava dir-ne «sonets de mil versos» (algunes de les seves obres, com la trilogia *Soleia*, són en efecte molt extenses i complexes); tendència que podem trobar en la poesia anglosaxona moderna, però no pas en la catalana (amb l'excepció d'*El comte Arnau*, de Maragall, i de *Nabí*, de Carner; *El comte Arnau*, de Sagarra, en canvi, no deixa de ser un poema narratiu a la manera vuitcentista). En aquest desplegament d'alè llarg, la música hi juga el seu paper, sens dubte: l'ús que el poeta fa de la mètrica explota molts recursos amb remarcable varietat; però en realitat Bartra és menys un poeta sonor que visual: la riquesa metafòrica i l'instint escenogràfic de la seva poesia són abassegadors fins al punt de fer oblidar la voluntat musical del cisellador de versos. Estilísticament, la poesia de Bartra també resulta indefectiblement personal: allunyat durant trenta anys de la llengua parlada per la gent, el poeta

es veu abocat a construir-se intuïtivament una llengua literària on els arcaïsmes acaben fent costat als neologismes, on les rareses lèxiques brillen com descobertes enlluernades, on els possessius simples senyoregen extemporàniament com en un autor de la Renaixença, on les rimes difícils a la manera de Guerau de Liost sonen com conquestes avantguardistes. Val a dir, tanmateix, que el retorn a Catalunya (1970) va suscitar, com era natural, una certa suavització en aquesta excepcionalitat estilística: el poeta retornat escoltava el parlar de la gent retrobada amb un meravellament quasi maragallià, sense perdre mai de vista, és clar, que la llengua poètica no deixa de ser un artifici.

Hi ha moltes i complexes raons, doncs, que expliquen l'excepcionalitat de Bartra en el panorama de la nostra poesia. Una excepcionalitat que ens ha enriquit de manera indiscutible, però que alhora ha provocat que els nostres crítics i historiadors no hagin sabut gaire què fer-ne: Bartra els encaixa tan poc en el calaixet de la poesia de la seva generació com als crítics italians els encaixava la poesia de Miquel Àngel en el calaixet del petrarquisme del seu segle. Esperem, només, que als nostres historiadors els costi menys segles reconèixer l'aportació de Bartra que als italians admetre la de Miquel Àngel.